

Research Paper

The Capacities of the Right to the Environment in Creating Sustainable Ecotourism During the Outbreak of Covid-19 From the Perspective of the International Legal Order

Samane Hosseini Navid¹, Karen Rouhani^{*2}, Amirreza Mahmoudi³

1. PhD student, Department of Law, Qaim Shahr Branch, Islamic Azad University; Ghaemshahr, Iran.
2. Assistant Professor, Department of Law, Qaimshahr Branch, Islamic Azad University, Qaimshahr, Iran.
3. Assistant Professor, Department of Law, Lahijan Branch, Islamic Azad University, Lahijan, Iran.

ARTICLE INFO

PP: 649-668

Use your device to scan and
read the article online

Keywords: Covid-19
Disease, Environment,
Legal Order, Pandemic,
Right To Environment

Abstract

The shock caused by the corona virus epidemic once again showed that people's relations with nature and with each other should be radically questioned and reviewed. Nature and environment, of which humans are also a part, is a complex network of ecosystems that includes different species and ecological cycles, which due to their complex interdependence, due to the occurrence of certain diseases such as Covid-19 It has become a crisis and the basis of human and nature co-existence has also become a problem, and negative effects such as increasing the production of hospital and household waste, increasing the consumption of water, plastic, disinfectants, detergents, disposable masks and gloves, destruction of habitats, and other effects. It has also led to numerous legal negatives. Therefore, with an action (deliberate or not) in a corner of the world against the natural process of the environment, all the economic and social and even legal systems in the world were affected, and it caused the fight against this disease to become the main priority of the world in It is 2020 and some goals of the legal and international system will be affected. Therefore, in this study, which has been carried out with a library and document method, it has been tried to examine the capacities of the right to the environment in creating sustainable ecotourism during the outbreak of Covid-19, as well as the dimensions and legal approach of fighting this disease.

Citation: Hosseini Navid, S., Rouhani, K., Mahmoudi, A. (2024). **The Capacities of the Right to the Environment in Creating Sustainable Ecotourism During the Outbreak of Covid-19 From the Perspective of the International Legal Order** Geography (Regional Planning), 13(53), 649-668
DOI: 10.22034/jgeoq.2023.379946.3986

* **Corresponding author:** Karen Rouhani, **Email:** rohani.karan@qaemiau.ac.ir

Copyright © 2024 The Authors. Published by Qeshm Institute. This is an open access article under the CC BY license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Extended Abstract

Introduction

The Covid-19 disease was first detected in December 2018 in Wuhan, China, and quickly involved the whole world, so that the World Health Organization (WHO) on February 10, 2020 declared its outbreak as a "public health emergency at the level of "Global" and within fifty days, on March 11, 2020, he announced the status of "worldliness". Two years after the announcement of the Covid-19 pandemic in Wuhan, China, and the declaration by the World Health Organization as a "global public health emergency", the world has become a completely different place; Many countries are still involved in some level of quarantine or at least social distancing, the healthcare system of countries is experiencing severe pressure, businesses are stagnant and sometimes closed, and the global economy is in a critical situation that is unprecedented since the great record after World War II. Although this disease continues to threaten the lives of many people, it has left a deep impact on the environment in addition to humans. Along with problems such as global climate changes, which occur as a result of the deterioration of nature at a faster rate than its renewal capacity, this disease has managed to threaten both human life and economic, social, political and legal systems as a health crisis. Despite the very impressive scientific and technological opportunities in the 21st century, the uncertainty and loss of life caused by the Corona epidemic caused fear, desperation and extreme insecurity, and led to the increase of health and legal debates and the use of different approaches such as border control and the use of strict quarantine. until "herd immunity" to fight the epidemic and control the epidemic. It goes without saying that the consequences of this virus will not be the same, especially in the medium and long term, and it is possible that less developed societies will be more exposed to damage. Therefore, the problem caused by viruses, which are part of the overall ecosystem, in intensifying ecological destruction. It also revealed the fragility and insecurity of the global social, economic and legal system, and without scientific thinking and taking common steps to adjust or change them, we cannot have an effective fight against the epidemic, ecological crisis or other structural problems. It is natural that by creating an opportunity to review the

approach of legal order and legal roles and responsibilities on this planet, the discourse of fighting this epidemic (or possible future epidemics) will find a suitable space and platform, because the problem is complex and The universality of this disease cannot be solved by conventional health or security approaches.

Methodology

This research is applied in terms of purpose and in terms of information gathering, documentary method and through the study of reliable references and sources, and the obtained information has been analyzed in a descriptive-analytical manner. This study aims to investigate the impact of Corona on the environment by using a library and document research approach and examine the legal approach of fighting and controlling Corona.

Results and Conclusion

According to the point of view of humans, the corona virus, while having threats to health and life, can be an opportunity or just a threat to the environment. The temporary reduction in fossil fuel consumption, which led to the reduction of air pollution and greenhouse gases, and by applying quarantine and reducing traffic, In addition to reducing noise and air pollution, visual and visual pollution also decreased, and this made many environmentalists happy. By becoming cleaner, nature and beaches from garbage, it caused some to look at the corona virus as the savior of nature. But it should be stated that, firstly, such conditions are not based on human knowledge and choice, and secondly, there are negative effects that moderate the effect of the listed positive points to a large extent. The increase in household and hospital waste, contrary to the positive aspects of the Corona pandemic, has more long-term harmful effects on the environment. If the spread and persistence of this virus becomes longer, it will have deeper effects on human life and especially the environment, and therefore we cannot look at this virus as the savior of nature. Therefore, it is necessary to fully understand the opportunities and threats of this kind of epidemics, to teach or implement conscious environmental behaviors to the people of countries through the formulation and implementation of social and legal laws. The corona virus epidemic, while showing how fragile the legal foundations of the international community are, made it clear to what extent

social objectives and necessities can affect the legal order, and therefore it is necessary to reform the existing legal order, the process of fighting to improve and be more efficient with such epidemic diseases that threaten human health and the environment in the whole world. Despite the positive effects of the corona virus, in some cases, the spread of this disease practically disables many aspects of international law. It made it to the point where it is difficult and impossible to find a legal and political answer to the effects of the corona virus in many cases. Therefore, in the process of the epidemic, due to the failure of global cooperation, it can be assumed that the belief in neoliberal policies will weaken and the

tendency towards nationalist ideologies will increase. will find and every country will try to implement its national political discourse. Therefore, the main priority of governments from now on will be their political considerations and legal order. Therefore, reforming the functioning of international institutions and predicting effective implementation guarantees for them, fundamental changes in the global structure and policies, moving towards a unipolar world and paying more attention to the future of human rights, compiling and reforming the existing legal, social, and economic order as soon as possible for Dealing with such diseases seems necessary in the post-Corona state and the future world.

References

1. Anderson, R, Heesterbeek, H, Klinkenberg, D, & Hollingsworth., (2020). "How will Country-Based Mitigation Measures Influence the Course of the COVID-19 Epidemic? *The Lancet*, 395(10228), 931-934.
2. Brooks,T., Mittermeier, R., da Fonseca, A., Gerlach, J., Hoffmann, M., Lamoreux, J.(2006). Global biodiversity conservation priorities. *Science*; 313 (5783): 58-61. DOI: 10.1126/science.1127609.
3. Bull, A.(2019). *Coastal and Marine Tourism*: Routledge Pub. UK;.
4. CAMS.(2020).Amid Coronavirus outbreak: Copernicus monitors reduction of particulate matter (PM2.5) over China, <https://atmosphere.copernicus.eu/amid-coronavirus-outbreak-copernicusmonitors>, Accessed: 5 June .
5. Conway J.(2020). Sales growth of cleaning products due to coronavirus (COVID-19) in the United States as of March 2020. available at: www.statista.com/statistics/1104333/cleaning-product-sales-growth-from-coronavirus/. assessed 23 November 2020.
6. Dantas, G., Siciliano, B., França, B. B., da Silva, C. M., Arbilla, G. (2020) The impact of COVID-19 partial lockdown on the air quality of the city of Rio de Janeiro, Brazil. *Sci.Total Env.*, 729, 139085.
7. Demir,Y. (2021). The Effects of the New Type of Coronavirus (Covid-19) Outbreak on the World Food System. *Aydin Gastronomy*, 5 (2), 131-141.
8. doi: 10.1007/s10668-020-00956-y. *Epub* 2020 Aug 26.
9. Dutheil, F., Baker, J. S., Navel, V. (2020) COVID-19 as a factor influencing air
10. pollution?. *Environmental Pollution* (Barking, Essex: 1987), 263, 114466.
11. Effects of COVID-19 on the environment. *Sci. Total Env.*, 138813.
12. Frontera, A., Martin, C., Vlachos, K., Sgubin, G. (2020) Regional air pollution persistence links to covid19 infection zoning. *The Journal of Infection*.
13. Glik,D.C.(2007). Risk communication for public health emergencies. *Annu Rev Public Health*. DOI: 10.1146/annurev.publhealth.28.021406.144123.
14. Hakovirta, M. Denuwara, N.(2020). "How COVID-19 Redefines the Concept of
15. Sustainability", *Sustainability*,VOL 12.
16. Haleem, A., Javaid, M., & Vaishya, R .V. (2020). "Effects of COVID 19 Pandemic in Daily Life", *Current Medicine Research and Practice*
17. Han, Y., Lam, J. C., Li, V. O., Guo, P., Zhang, Q., Wang, A., Downey, J. (2020) The
18. Effects of Outdoor Air Pollution Concentrations and Lockdowns on COVID-19 Infections in Wuhan and Other Provincial Capitals in China.
19. Howard, J., Huang, A., Li, Z., Tufekci, Z., Zdimal, V., van der Westhuizen, H. M., Tang,V.(2020) Face masks against COVID-19: an evidence review. doi: 10.20944/preprints202004.0203.v1.
20. Karpenschif, M. (2020). Les conséquences de la crise du Covid-19 sur le droit européen des aides d'État. *Recueil Dalloz*, 2083.
21. Mandal, I., Pal, S. (2020) COVID-19 pandemic persuaded lockdown effects on

- environment over stone quarrying and crushing areas. *Sci. Total Env.*, 139281.
22. Mouszadeh, Reza, (2019) *International Law Requirements*, 29th edition of Mizan Publications. [In Persian]
  23. Nabi, G., Wang, Y., Hao, Y., Khan, S., Wu, Y., Li, D.(2020). Massive use of disinfectants against COVID-19 poses potential risks to urban wildlife. *Environmental research*.188:109916-109916.
  24. Patel, P. P., Mondal, S., Ghosh, K. G. (2020) Some respite for India's dirtiest river?
  25. Examining the Yamuna's water quality at Delhi during the COVID-19 lockdown
  26. period. *Sci. Total Env.*, 140851.
  27. Ramazani Qawamabadi, Mohammad Hossein (1401), Corona pandemic and international peace and security. *Legal Research Quarterly - Special issue of Law and Corona*. [In Persian]
  28. Sadeghi, Mohammad; Raisi, Leila; Rai, Massoud. (1401). The European Union and the Corona Virus Crisis: Consequences and Reactions, *Space Political Analysis Quarterly*, Volume 4, Number 2 (B) Spring. [In Persian]
  29. Sarkodie ,S.A., Owusu, P.A.(2021). Impact of COVID-19 pandemic on waste management. *Environ Dev Sustain.*;23(5):7951-7960.
  30. Şenses, M. (2021). Science, Technology, Medicine, Epidemics and Covid-19: Historical-Philosophical-Sociological Analysis. *Eurasian Journal of Social and Economic Studies (ASEAD)*, Vol: 8, Issue: 2, 350- 71.ESCARU, 2020: 11
  31. Sertkaya,B., Baş,S.(2021). The Effects of the Covid-19 Outbreak on the Turkish Economy: Risks and Possible Scenarios. Volume 11, Issue 21, 147 - 167, *Dicle University Journal of Economics and Administrative Sciences*.
  32. Shahidinejad, Farid. (2019). coronavirus; Savior or mortal of the environment!?. *Tag Magazine*, Volume 1, Number 1. pp. 21-27. [In Persian]
  33. Tiftik, C.(2021). The Effects of Working from Home on the Future Strategies of Businesses in the Process of Epidemics, Especially COVID-19. *Journal of Economics, Business and Management*, Vol: 5, Issue: 1, 26-48.
  34. Tiwari, R., Dhama, K., Khan, S., Yatoo, D., Malik, Y., Rajendra, S.(2020). COVID-19: animals, veterinary and zoonotic links. *The Veterinary quarterly*. 40(1): 169-182.
  35. UNDP. (2109).*Global Environment Outlook, GEO 6*: Cambridge, UK;.
  36. Van Doremalen, N., Bushmaker, T., Morris, D., Holbrook, M., Gamble, A., Williamson, B. (2020).Aerosol and surface stability of SARS-CoV-2 as compared with SARS-CoV-1. *New England Journal of Medicine*; 382(16): 1564-1567.
  37. WHO.World Health Assembly authorized in May (2020). See World Health Assembly, covid-19 Response, wha73.1, 19 May, 7.
  38. Zambrano-Monserrate, M. A., Ruano, M. A., Sanchez-Alcalde, L. (2020) *Indirect*.

انجمن ژئوپلیتیک ایران

فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)

دوره ۱۳، شماره ۵۳، زمستان ۱۴۰۲

شاپا چاپی: ۶۴۶۲-۲۲۲۸ شاپا الکترونیکی: ۲۱۱۲-۲۷۸۳

Journal Homepage: <https://www.jgeoqeshm.ir/>

مقاله پژوهشی

ظرفیت‌های حق بر محیط زیست در ایجاد اکوتوریسم پایدار در دوران شیوع کووید ۱۹ از منظر نظم حقوقی بین‌المللی

سمانه حسینی نوید- دانشجوی دکتری، گروه حقوق، واحد قائم-شهر، دانشگاه آزاد اسلامی؛ قائمشهر، ایران.

کارن روحانی* - استادیار، گروه حقوق، واحد قائمشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، قائمشهر، ایران.

امیررضا محمودی - استادیار، گروه حقوق، واحد لاهیجان، دانشگاه آزاد اسلامی، لاهیجان، ایران.

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>شماره صفحات: ۶۴۹-۶۶۸</p> <p>از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید</p> <p>واژه‌های کلیدی: بیماری کووید ۱۹، محیط زیست، نظم حقوقی، پاندمی، حق بر محیط زیست.</p>	<p>شوک ناشی از اپیدمی ویروس کرونا بار دیگر نشان داد که روابط مردم با طبیعت و با یکدیگر بایستی به طور ریشه ای مورد تردید قرار گرفته و مورد بازبینی قرار گیرد. طبیعت و محیط زیست، که انسان نیز بخشی از آن است، شبکه پیچیده ای از اکوسیستم‌ها است که گونه‌های مختلف و چرخه‌های اکولوژیکی را در بر می‌گیرد که به دلیل وابستگی متقابل و پیچیده آنها، به دلیل بروز بیماری‌های خاصی نظیر کووید ۱۹ دچار بحران شده و اساس زندگی مشترک انسان و طبیعت را نیز دچار مشکل ساخته و اثرات منفی همچون افزایش تولید پسماندهای بیمارستانی و خانگی، افزایش مصرف آب، پلاستیک، مواد ضد عفونی، شوینده، ماسک و دستکش‌های یکبار مصرف، تخریب زیست‌گاه‌ها شده و آثار منفی حقوقی بیشماری را نیز بدنبال داشته است. لذا با یک اقدام (عامدانه یا غیر عامدانه) در گوشه‌ای از جهان علیه روند طبیعی محیط زیست، تمام سیستم‌های اقتصادی و اجتماعی و حتی حقوقی در جهان متأثر شده و باعث گردید تا مقابله با این بیماری تبدیل به اولویت اصلی جهانیان در اوان سال ۲۰۲۰ گردیده و برخی از اهداف نظام حقوقی و بین‌المللی نیز تحت تاثیر قرار گیرد. لذا در این مطالعه که با یک روش کتابخانه ای و اسنادی انجام پذیرفته است، سعی شده است که ضمن بررسی ظرفیت‌های حق بر محیط زیست در ایجاد اکوتوریسم پایدار در دوران شیوع کووید ۱۹، ابعاد و رویکرد حقوقی مبارزه با این بیماری نیز مورد بررسی قرار گیرد.</p>

استناد: حسینی فرد، سمانه؛ روحانی، کارن؛ محمودی، امیررضا (۱۴۰۲). ظرفیت‌های حق بر محیط زیست در ایجاد اکوتوریسم پایدار

در دوران شیوع کووید ۱۹ از منظر نظم حقوقی بین‌المللی. فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، ۱۳(۵۳)، صص: ۶۴۹-۶۶۸

DOI: 10.22034/jgeoq.2023.379946.3986

مقدمه

بیماری کووید ۱۹، نخستین بار در آذر ماه ۱۳۹۸ در ووهان چین، شناسایی شد و به سرعت تمام جهان را درگیر خود نمود، به نحوی که سازمان بهداشت جهانی (WHO) در تاریخ ۱۰ بهمن ۱۳۹۸ شیوع آن را «وضعیت اضطراری بهداشت عمومی در سطح جهانی» اعلام کرده و تنها ظرف پنجاه روز، در ۲۱ اسفند ۱۳۹۸ اعلام وضعیت «دنیاگیری» آنرا بیان نمود. اکنون که حدود دو سال از اعلام این پاندمی می‌گذرد، جهان به محلی کاملاً متفاوت تبدیل شده است؛ بسیاری از کشورها هنوز درگیر سطحی از قرنطینه یا دست‌کم فاصله‌گذاری اجتماعی هستند، نظام درمانی کشورها فشاری سخت را تجربه می‌کند، مشاغل دچار رکود و گاه تعطیلی شده‌اند و اقتصاد جهانی نیز در شرایط بحرانی قرار دارد که از زمان رکورد بزرگ بعد از جنگ جهانی دوم بی‌سابقه است.

هر چند این بیماری کماکان جان افراد بسیاری را تهدید می‌کند، اما علاوه بر بشر، تأثیر عمیقی نیز روی محیط زیست بر جای گذاشته است. این بیماری در کنار مشکلاتی نظیر تغییرات اقلیمی جهانی که در نتیجه زوال طبیعت با سرعت بیشتری نسبت به ظرفیت تجدید خود رخ می‌دهد، توانسته است که به عنوان یک بحران بهداشتی، هم زندگی انسان و هم سیستم‌های اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و حقوقی را تهدید کند. با وجود فرصت‌های علمی و فناوری بسیار چشمگیر در قرن بیست و یکم، عدم اطمینان و تلفات جانی ناشی از همه‌گیری کرونا باعث ترس، استیصال و ناامنی شدیدی گردید و به افزایش بحث‌های بهداشتی و حقوقی و استفاده از رویکردهای متفاوتی همچون کنترل مرزها و استفاده از قرنطینه سخت تا «مصونیت گله‌ای» جهت مبارزه با اپیدمی و کنترل همه‌گیری گردید.

در این مدت کوتاه، اپیدمی کرونا بار دیگر ناتوانی انسان در برابر طبیعت و محیط زیست را به ما یادآوری نمود. همین امر نشان داد که مردم حتی در مناطقی که آنها امن‌ترین مناطق می‌دانند، ناامن هستند. منشأ این ناامنی نه تنها در بیماری بلکه در نارسایی‌ها و نابرابری‌های اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و حتی حقوقی در مبارزه با این بیماری است. ناکافی بودن سیستم‌های بهداشتی، سرمایه‌گذاری دیر هنگام و ناقص در پرسنل و تجهیزات بهداشتی، نابرابری در دسترسی به خدمات بهداشتی، تفاوت طبقاتی در روش‌های محافظت در برابر بیماری‌های همه‌گیر، استفاده از وسایل حمل و نقل عمومی با وجود خطر ابتلا به بیماری و...، بار دیگر نشان داد که امنیت اکولوژیکی و اقتصادی در متن ویرانگری سرمایه‌داری در هم تنیده شده‌اند. وجود و ماهیت این بیماری علتها و پیامدهای خاصی دارد که بررسی آنها می‌تواند فلسفه حقوق مدنی و بین‌الملل را نیز دستخوش تغییر کند.

ناگفته پیداست که پیامدهای این ویروس به ویژه در میان‌مدت و بلندمدت یکسان نخواهد بود و امکان دارد که جوامع کمتر توسعه یافته بیشتر در معرض آسیب قرار گیرند؛ هر چند در کوتاه مدت و میان مدت تأثیر این پاندمی بر روی مردم کشورهای توسعه یافته آمریکا و اروپا نیز مشهود بود و نشان داد که شدت و گسترش کرونا در این کشورها در برخی ابعاد می‌تواند به مراتب برجسته‌تر از بسیاری از کشورهای دیگر باشد. لذا مشکل ناشی از ویروس‌ها که بخشی از اکوسیستم کلی در تشدید تخریب اکولوژیکی هستند، شکنندگی و ناامنی سیستم اجتماعی و اقتصادی و حقوقی جهانی را نیز آشکار کرده و لذا بدون تفکر علمی و برداشتن گام‌های مشترک برای تعدیل و یا تغییر آنها، نمی‌توان مبارزه مؤثری علیه همه‌گیری، بحران اکولوژیکی یا سایر مشکلات ساختاری داشته باشیم.

طبیعی است که با ایجاد فرصتی برای بازنگری رویکرد نظم حقوقی و نقش و مسئولیت‌های حقوقی در این سیاره خاکی، گفت‌وگو مبارزه با این اپیدمی (و یا اپیدمی‌های احتمالی آینده)، فضا و بستر مناسبی را پیدا خواهد نمود، چرا که مشکل ماهیت پیچیده و جهانی این بیماری، با رویکردهای صرفاً بهداشتی و یا امنیتی مرسوم قابل حل نخواهد بود.

این پژوهش از نظر هدف، کاربردی و به لحاظ گردآوری اطلاعات، روش اسنادی و از طریق مطالعه مراجع و منابع معتبر انجام شده و اطلاعات به دست آمده به صورت توصیفی-تحلیلی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. این مطالعه در صدد آن است

که با استفاده از یک رویکرد تحقیق کتابخانه ای و اسنادی، تاثیر کرونا بر محیط زیست را بررسی نموده و رویکرد حقوقی مبارزه و کنترل کرونا را مورد واکاوی و بررسی قرار دهد.

مبانی نظری

اکوتوریسم پایدار

طبیعت‌گردی پایدار یا همان اکوتوریسم (Ecotourism) یکی از زیرمجموعه‌های صنعت گردشگری محسوب می‌شود که از دو بخش Eco به معنی محیط زیست و tourism به معنی گردشگری تشکیل شده است. اکوتوریسم به معنی سفر به مناطق بکر و اغلب تحت حفاظت با هدف به حداقل رساندن تأثیرات حضور انسان در طبیعت، است. اکوتوریسم باعث افزایش دانش بازدیدکنندگان، ایجاد منابع مالی برای حفاظت از آثار طبیعی و تاریخی، ایجاد درآمد برای جامعه‌ی محلی و احترام به فرهنگ‌های مختلف و حقوق بشر می‌شود. گردشگری پایدار در واقع سفری مسئولانه به مناطق طبیعی با رویکرد حفاظت از محیط زیست و بهبود کیفیت زندگی مردم محلی است. یکی از باورهای نادرست در مورد گردشگری پایدار این است که برخی افراد تصور می‌کنند اکوتوریسم، گردشگری پایدار است، اما چنین چیزی درست نیست، بلکه اکوتوریسم بخشی از گردشگری پایدار و زیر مجموعه آن محسوب می‌شود.

در واقع اکوتوریسم به معنای حساسیت نسبت به طبیعت و منابع آن، کشف و حفاظت از آنها است و طبیعت و محیط زیست در قلب این سفر قرار دارد. به عنوان مثال در گردشگری پایدار، انتخاب فعالیت‌ها یا اقامتگاه‌ها بر اساس معیارهای زیست محیطی و با اصل مسئولیت‌پذیری زیست محیطی و حفظ تنوع زیستی همراه خواهد بود.

بنابراین اکوتوریسم، گردشگری با محوریت محیط زیست محسوب می‌شود. در نتیجه می‌توان گفت که اکوتوریسم شاخه‌ای از گردشگری پایدار است که ستون زیست محیطی، این اصل را شامل می‌شود.

اصول گردشگری پایدار به حفاظت از محیط زیست، ارتقای معیشت و ارزش‌های جوامع محلی، حفاظت از فرهنگ بومی و میراث معنوی، و زنده نگه داشتن هنرهای سنتی و صنایع دستی اهمیت ویژه‌ای می‌دهد جنبه‌های اجتماعی و اقتصادی گردشگری پایدار را می‌توان با گردشگری همبستگی نشان داد. گردشگری همبستگی تنها شکلی از گردشگری پایدار است، اما این دو واژه یکی نیست.

در مقایسه با اکوتوریسم که در آن محیط، در قلب سفر قرار دارد، در گردشگری همبستگی، انسان در مرکز سفر قرار دارد و هدف این است که منافع مالی یک سفر به طور عادلانه بین همه کسانی که در این سفر مشارکت می‌کنند، تقسیم شود. گردشگری همبستگی به معنای گذران زندگی با همان جمعیت مکانی است که برای بازدید انتخاب کرده‌اید.

کرونا و نظم حقوقی

کرونا جهان را با مدل یا مدل‌های جدیدی از مناسبات و ارتباطات اجتماعی در حوزه‌های داخلی و بین‌المللی مواجه کرده و جهان به مدل‌های ارتباطی جدیدی نیاز پیدا کرده است. در واقع میتوان چنین گفت که نظم نوین جهانی در دوره ای از تاریخ ایجاد می‌شود که با تغییری چشمگیر در اندیشه سیاسی و توازن قوا مواجه شویم و اگر بخواهیم نظم را انطباق جهانی با هنجارها بدانیم باید بر شناخت اصول، قواعد و هنجارها توجه ویژه داشته باشیم، چرا که هر علمی با توجه به نیاز خود نوعی نظم برای خود تعیین می‌کند. (تیفیک، ۲۰۲۱).

علم حقوق نیز که از ارزشهای بنیادین جامعه شکل گرفته است، دارای نظم درونی و بیرونی خاص خود می‌باشد و چگونگی درونی یا بیرونی بودن خصایص علم حقوق به شکل گیری قواعد و هنجارهایی بستگی دارد که نظام حقوقی در آن شکل گرفته است در واقع هنجارهای حقوقی در همه ابعاد اقتصادی، اجتماعی، اخلاقی و... در جامعه شکل می‌گیرد و به تدریج این ساختار تبدیل به نظام حقوقی مستقل می‌شود.

نظم حقوقی بی‌شک ارتباط تنگاتنگی با نظم اجتماعی دارد و در بستر نظم هنجاری اجتماع، نظم حقوقی به خود شکل و بعد مفهومی می‌دهد، در واقع نظم حقوقی در کنار نظم اجتماعی یکی از پرکاربردترین مفاهیم در جوامع است. ماهیت نظم حقوقی

متشکل از مجموعه هنجارهای رسمی و مصوب است که انتظام بخش رفتارهای اجتماعی است و طبیعتاً با تغییر رفتارهای اجتماعی، نظم حقوقی نیز تغییر و از آن متاثر گردد.

اگر بخواهیم نظم ساختارمند فعلی جهانی را به درستی تحلیل کنیم، به طور کلی باید به ماهیت نظم نیز تکیه کرده و دیدگاه‌های مرتبط با این نظم را به خوبی تحلیل و تفسیر کنیم. نظم در حقوق و اجتماعات بر دو بعد ثابت مستقر است: اول نظم بیرونی یا نظم سیاسی و دیگری نظم درونی یا نظم وفاقی. نظم حقوقی و نظم سیاسی، نظم بیرونی محسوب می‌شوند و سازگاری با آن متناسب با هنجارهای حقوقی عمومی انتظام می‌یابد. تبیین ساختارهای حقوقی نشان می‌دهد که هنجارهای حقوقی ناظر بر رفتار اجتماعی بشر و در پی تنظیم روابط اجتماعی انسانها هستند. بنابراین قواعد و هنجارهای حقوقی مصوب برای زندگی بشر باید از مؤلفه‌های اجتماعی مخصوص به خود برخوردار باشند تا زمینه‌های پذیرش آنها در جامعه موجود باشد. اصولاً هنجار حقوقی قاعده‌ای توصیفی نیستند، بلکه قاعده‌ای دستوری و ارزشی هستند که بر مبنای ارزش‌های جامعه، روابط افراد را در جامعه تبیین و تنظیم می‌کنند. به همین دلیل، علم حقوق می‌تواند که در بحران‌های اجتماعی، قواعد خاص خود را مطابق با نظم داخلی اجتماعات تغییر دهد. به عنوان مثال وقتی که کرونا خطر مرگ و ابتلا به یک بیماری همه‌گیر را در جامعه ایجاد می‌کند، پس حقوق شهروندی چنین الزام می‌نماید که انسانها در قرنطینه باشند زیرا فاجعه انسانی و خیمی رخ خواهد داد. در این میان دولت‌ها نیز خود را ملزم نمودند تا این واکنش را خریداری نمایند و بدین ترتیب هماهنگ با تغییرات در هنجارهای اجتماعی از خود واکنش نشان دادند.

البته برخی از محققان نیز نقاط عطف شکل‌گیری نظم جهانی را به عنوان توطئه جهانی می‌نگرند که توسط عده‌ای محدود اداره می‌شود. لذا این عده محدود برای سلامتی، اقتصاد و پیشرفت جوامع تصمیم می‌گیرند و به همین جهت در ماجرای کووید-۱۹ برخی اندیشمندان حقوقی، اقتصادی و اجتماعی این امر را یک توطئه الیگارش‌ی اعلام نمودند که عده‌ای ثروتمند برای شکل‌گیری نظم نوین جهانی ایجاد کرده‌اند و سعی در تغییرات اجتماعی، حقوقی، فرهنگی و اجتماعی و... جوامع دارند.

کووید ۱۹ و بازتاب حقوقی، بهداشتی و اجتماعی آن

الف- پاندمی به عنوان یک ابزار تغییر در حقوق و فلسفه اجتماعی افراد

به دلیل عواملی مانند بلایای طبیعی، زلزله و پاندمی‌هایی که در طول تاریخ رخ می‌دهند تغییرات اجتماعی متعددی حاصل می‌شود و فرهنگ جوامع، شیوه‌های زندگی روزمره و نهادهای اجتماعی از نو باز تعریف می‌شوند. از آنجایی که خطرات پاندمی مانند کووید-۱۹ تحت تأثیر ساختار و فرآیندهای اجتماعی است، لذا می‌توان استدلال نمود که اگر این بیماری در یک دوره زمانی طولانی گسترش یابد قطعاً تغییرات مهمی در ساختارهای اجتماعی ایجاد خواهد نمود (شن سس^۱، ۲۰۲۱). غالباً به دلیل بیماری‌های همه‌گیری که جوامع را تحت تأثیر قرار می‌دهند، زندگی فرهنگی، عادات، فرآیندهای تعامل اجتماعی و روابط اجتماعی افراد بصورت مداوم تغییر می‌کند. به عنوان مثال پس از پاندمی سارس که در سال ۲۰۰۳ در چین ظاهر شد، نگرش خرید مردم تغییر نموده و بسیاری از مردم به دلیل ترس از بیرون رفتن به خرید آنلاین روی آوردند. این وضعیت باعث تغییرات زیادی در فرهنگ خرید، تولید و مصرف شد و همه این تغییرات بخشی از زندگی روزمره افراد در مناطق مختلف گردید. پاندمی کووید-۱۹ در حوزه‌های مختلف از جمله اقتصاد، زندگی اجتماعی، تولید و مصرف اثرات متعددی به جا گذاشته است (دمیر^۲، ۲۰۲۱). اقدامات قرنطینه‌ای که در محدوده پاندمی کووید-۱۹ اجرا شد با تعلیق فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی حتی نحوه به جا آوردن مناسک دینی، شیوه‌های زندگی روزمره مردم را تغییر داد و حتی اگر تصور شود که همه این اقدامات و عملکردها مربوط به فرآیند پاندمی است می‌توان گفت که ردپای این اشکال جدید در رفتار افراد باقی خواهد ماند برای نمونه با ظهور کووید-۱۹ آموزش از راه دور برای رفع نیازهای آموزشی و برگزاری جلسات آنلاین در سطح جهان پدید آمد که پس از فروکش کردن میزان ابتلای افراد به این بیماری نیز در بسیاری از بخش‌ها همچنان ادامه دارد و موقعیت‌های جدیدی را برای توسعه فناوری و ایجاد رویه‌های متفاوت در این زمینه‌ها ایجاد کرده است.

1 Şenses, 2021

2 Demir, 2021

ب- بازتاب حقوقی - اجتماعی پاندمی کووید-۱۹

فرآیند تغییر ساختار اجتماعی زمانی پدیدار می‌شود که کل ساختار اجتماعی از جنبه‌های مختلف در معرض تهدید قرار گیرد، در حالی که گسترش ویروس کرونا هنوز ادامه دارد، بحث در مورد تغییرات و تحولات اجتماعی پس از همه‌گیری بیماری کمی عجولانه خواهد بود (سرت کایا، باش؛ ۲۰۲۱). البته شکی نیست که پاندمی‌هایی که جهان را در مقیاس جهانی تحت تأثیر قرار می‌دهند جامعه را از نظر بهداشتی، روانی، جامعه‌شناختی، اقتصادی، سیاسی و .. متاثر خواهند کرد و این جنبه‌ها بی‌شک تغییرات متعددی را در مقررات قانونی و اجتماعی روزمره ایجاد خواهند کرد و حتی اگر روند پاندمی به پایان برسد نوع مهارت‌های بقا و مکانیسم‌های دفاعی افراد را در نظم جدید جهانی توسعه خواهند داد و بسیاری از درس‌ها و شیوه‌های جدیدی که این فرآیند به ما آموخته است، فراموش نخواهد شد و از این پس آثاری در زندگی اقتصادی و اجتماعی ما بر جای خواهد گذاشت (تیفیک^۲، ۲۰۲۱).

استفاده از ماسک که یکی از اقداماتی بود که در دوره پاندمی بسیار ضروری بود که با از بین رفتن بیماری به تدریج اهمیت خود را در زندگی روزمره از دست خواهد داد؛ با این حال، پیش‌بینی می‌شود که رعایت فاصله اجتماعی و اقدامات بهداشتی همچنان ادامه خواهد داشت و نوع روابط افراد در محیط اجتماعی تغییر خواهد نمود. در حوزه عمومی نیز با تغییرات غیرقابل اجتنابی روبرو خواهیم شد و بی‌شک هویت‌های اجتماعی جدیدی شکل خواهد گرفت و این مسئله به بخشی تعیین‌کننده از هویت اجتماعی افراد تبدیل خواهد شد. البته امکان دارد کسانی که تجربه پاندمی را داشتند و در طول همه‌گیری ویروس کووید-۱۹ به این بیماری مبتلا شده‌اند و یا کسانی که نزدیکان یا دوستان خود را در این پاندمی از دست داده‌اند از نظر اجتماعی تفاوت‌های بیشتری را در سیستم رفتاری خود بروز دهند، بنابراین بدیهی است که در چنین شرایطی، افراد به تدریج با ویژگی‌های کسب کرده جدید خویش هماهنگ می‌شوند. این وضعیت هم توسط خود فرد و هم توسط محیط اجتماعی فرد به رسمیت شناخته می‌شود و بعد از پاندمی تأثیرات ویروس کووید-۱۹ بر روی افراد، روابط اجتماعی آنها را تحت تأثیر قرار خواهد داد (رضانی قوام آبادی، ۱۴۰۱).

پ- تغییر در قواعد و قوانین سازمان بهداشت جهانی در پاندمی کووید-۱۹

در منشور ملل متحد به موضوع بهداشت و سلامت عمومی پرداخته شده و الزاماتی را برای دولت‌ها در جهت تامین سلامت در جامعه پیش‌بینی کرده است، اساسنامه سازمان بهداشت جهانی نیز به این موضوع پرداخته و تعریفی را از سلامت ارائه می‌دهد ضمن اینکه در اسناد بین‌المللی و منطقه‌ای متعدد این حق به رسمیت شناخته شده است، اما شیوع کرونا ضربات مهلکی بر ساختار فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی کشورهای فقیر وارد کرد و به دلیل این مشکلات حق سلامت و کرامت انسانی و ... در این مناطق به کناری نهاده شد و مباحثی مانند قاچاق اعضا، قاچاق انسان، جنگ‌های منطقه‌ای، فعال شدن گروه‌های تروریستی، قاچاق مواد مخدر، جنگ‌های منطقه‌ای، تخریبات جبران‌ناپذیر و آتش‌سوزی‌های عمدی در جنگ‌های بسیاری از کشورها و ... برجسته گردید. در واقع میتوان گفت کرونا بهترین فرصتها و ظرفیت‌ها را هم برای تحقق عدالت و هم برای سیاه کردن رنگ عدالت در جهان ایجاد نمود. کووید-۱۹ مانند سایر همه‌گیریها ظالمانه تاخت و تاز نمود، ضمن اینکه به عنوان تجربه قرن آموزه‌های زیادی را در همه عرصه‌ها بخصوص حق و حقوق بشری به انسانها آموخت. در سطح جهان ویروس کرونا معضلاتی را به بار آورده و بسیاری از جنبه‌های زندگی در حوزه حقوق (مانند حق آموزش، حق حیات، حق سلامت، حق آزادی، حق بهداشت، حق محیط زیست سالم، حق صلح، حق اشتغال و...) و مسائل سیاسی، امنیتی، اقتصادی و اجتماعی را با چالش مواجه نمود. در واقع میتوان اذعان نمود کلیت نظم جهانی با کووید در هم شکسته است.

منطقه مورد مطالعه

منطقه مورد مطالعه این تحقیق، کشور ایران است. همسایگان ایران ارمنستان و آذربایجان در شمال غربی، ترکمنستان در شمال شرقی، عراق و ترکیه در غرب، افغانستان و پاکستان در شرق می‌باشند. ایران بعد از عربستان سعودی دومین کشور

1 Sertkaya & Baş., 2021

2 Tiftik, 2021

بزرگ در خاورمیانه است. این کشور مساحتی برابر با ۱,۶۴۸,۰۰۰ کیلومترمربع دارد. ایران کشوری تقریباً مثلثی شکل است که طولانی‌ترین ضلع آن از مرز ترکیه در شمال غربی تا مرز پاکستان در جنوب شرقی کشیده شده است و ۲,۵۰۰ کیلومتر طول دارد. بیش از نیمی از مرز بین‌المللی ایران به طول ۴,۴۳۰ کیلومتر ساحلی است و شامل ۷۴۰ کیلومتر مرز در حاشیه دریای خزر در شمال و ۱,۷۰۰ کیلومتر مرز در خلیج فارس و دریای عمان در جنوب می‌باشد. ایران به عنوان یکی از کشورهای پرکوه جهان دو رشته کوه اصلی دارد. البرز که بلندترین قلّه را در آسیا دارد (قلّه دماوند با ارتفاع ۵۶۷۱ متر بالاتر از سطح دریا) و در غرب رشته کوه‌های هیمالیا قرار گرفته است و زاگرس که با بیش از ۱,۶۰۰ کیلومتر طول از شمال غربی تا جنوب شرقی کشور کشیده شده است. این دو رشته کوه بیش از ۲,۳۰۰ متر ارتفاع دارند و مقدار قابل توجهی رطوبت را که از دریای خزر به جنوب یا از دریای مدیترانه به شرق می‌رود از محیط می‌گیرند. رشته کوه‌های محلی دیگری نیز در ایران وجود دارد که در حاشیه‌های آن‌ها آبگیرهایی وجود دارد که به عنوان فلات مرکزی شناخته می‌شوند. این آبگیرها عبارتند از دشت کویر، صحرایی بسیار بزرگ و پوشیده از نمک در شمال مرکزی ایران و کویر لوت، صحرایی پوشیده از ماسه و سنگریزه در جنوب شرقی کشور. واحه‌های آبخیزی در این مناطق وجود دارد که نمونه‌های واقعی و زنده عزم ایرانیان قدیم برای بقا و زندگی بخشیدن به مناطق خشک و بی‌آب است. جغرافیای ایران شاهد چندین رودخانه است، اما تقریباً همه آن‌ها نسبتاً کوچک و کم‌عمق هستند که برای کشتیرانی مناسب نمی‌باشند. تنها رودخانه‌ای که در ایران امکان کشتیرانی در آن وجود دارد، رود کارون است که از شهر اهواز در جنوب غربی ایران می‌گذرد و به خلیج فارس می‌ریزد. اکثر رودخانه‌ها از کوه‌ها سرچشمه می‌گیرند و در داخل آبگیرها فرو می‌ریزند. تقریباً یک سوم کل سرزمین ایران قابل کشت است و فقط ۱۰.۴ درصد آن تحت کشت و زرع می‌باشد. ۶ درصد دیگر از کل زمین‌های کشور برای چرای دام‌ها استفاده می‌شوند. مناطق جنگلی در دهه‌های اخیر کمی کاهش داشته و ۴.۳ درصد از کل کشور را به خود اختصاص می‌دهند.

جمعیت ایران در سال ۱۳۹۸ در حدود ۸۳,۰۰۰,۰۰۰ نفر تخمین زده شده است. این عدد نسبت به ۴۴ سال پیش از آن که معادل ۳۳,۳۷۹,۰۰۰ نفر بوده بیش از دو برابر شده است. بین سال‌های ۱۳۷۸ و ۱۳۹۷، نرخ رشد جمعیت سالانه ایران بیش از ۳ درصد بوده است. در میانه اولین دهه پس از انقلاب در ایران و بعد از برنامه گسترده دولت در کنترل جمعیت، شروع به کاهش کرد. در سال ۱۳۷۹، نرخ رشد جمعیت ۰.۷ درصد در سال کاهش یافت. در سال ۱۳۸۵، نرخ رشد جمعیت به ۱.۳ درصد رسید و از سال ۱۳۹۴ به بعد نیز دولت در تلاش است تا مردم را به افزایش جمعیت ترغیب کند. در سال ۱۳۹۵، تقریباً ۷۴ درصد جمعیت ایران در مناطق شهری و بقیه در مناطق حومه شهر زندگی می‌کردند. این امر نشان‌دهنده مهاجرت عظیم به شهرها در سال‌های اخیر می‌باشد. جمعیت ایران از گروه‌های قومی متعددی تشکیل شده است. پارس‌ها (قوم فارس) ۶۰ درصد جمعیت، آذری‌ها ۲۵ درصد جمعیت، کردها ۵ درصد و لرها ۲ درصد جمعیت ایران را تشکیل می‌دهند. باقی جمعیت شامل اقلیت‌های عرب، ارمنی، آشوری، بلوچی و... می‌شود. دین اکثر مردم کشور فارغ از قوم یا زبان آن، اسلام است.

شکل ۱. نقشه ایران

منبع: گیتاشناسی

یافته ها

ابعاد و تاثیرات پاندومی کووید-۱۹ بر محیط زیست

محیط زیست مجموعه ای از عوامل زنده و غیرزنده است که با هم در کنش متقابلاند. حیات انسان روی کره زمین به محیط فیزیکی و زیستی پیرامون خود و منابع آن گره خورده است. با توجه به افزایش روزافزون جمعیت جهانی، ارتباط بین انسان و محیط زیست اشکال و ابعاد گسترده ای پیدا کرده و به دنبال آن مشکلات محیط زیستی متعددی همچون انواع آلودگیها، تغییرات اقلیمی و تخریب زیستگاه ها را به وجود آورده است (بروکس و همکاران^۱، ۲۰۰۶). نوع استفاده انسان از سرزمین تأثیر زیادی بر حیات گونه های مختلف گیاهی و جانوری دارد. زمانی که تعادل محیط زیست به طور مصنوعی و توسط انسانها برهم بخورد، ویروسهای نهفته میتوانند به راحتی از حیوانات به انسانها منتقل شوند (تیواری و همکاران^۲، ۲۰۲۰). در پی شیوع گسترده ویروس کووید-۱۹ تکاپوی انسانها نیز خاموش، چرخه اقتصادی و کسب و کار دولتها از حرکت بازایستاد و اختلالی بی سابقه در تجارت روی داد (هاکوویتا، دنوورا^۳؛ ۲۰۲۰). از اینرو، چنین اتفاقی که حتی تصور آن ناشدنی بود، سبب وقوع پیامدهای منفی و حتی مثبت (بصورت مقطعی) بر محیط زیست شد که پس از انقلاب صنعتی بی سابقه بود که در ادامه بدانها خواهیم پرداخت.

پیامدهای مثبت شیوع کووید ۱۹

الف- کاهش مصرف سوخت های فسیلی، انتشار کربن

یکی از این پیامدها کاهش تقاضا برای سوختهای فسیلی بود؛ به نحویکه به گزارش آژانس بین المللی انرژی (۲۰۲۰)، «شیوع ویروس کرونا باعث شد تا تقاضای سوختهای فسیلی با کاهش هفت برابری روبه رو شود». لذا طبیعیست که با کاهش تقاضا برای سوخت های فسیلی، میزان انتشار گازهای حاصل از احتراق این نوع از سوختها نیز کاهش بیابد.

نتایج یک بررسی نشان می دهد که با توجه به کاهش گسترده آلودگی هوا پس از اعمال قرنطینه، انتشار گاز مونوکسید کربن در کشور پر مصرفی همچون چین به مقدار یک چهارم کاهش یافته است و لذا شیوع کووید-۱۹ به طور قابل توجهی تعداد

1 Brooks et al., 2006

2 Tiwari et al., 2020

3 Hakovirta & Denuwara (2020)

عادی مرگ و میر ناشی از آلودگی هوا را کاهش داده و باعث کاهش آمار کلی مرگ و میر در این دوره شده است (داتیل و همکاران^۱، ۲۰۲۰). تعدادی از بررسی‌ها نیز نشان می‌دهد که در کشورهایی نظیر برزیل (ریودوژانیرو)، سطح مونوکسید کربن (CO) به طور قابل توجهی (۳۰.۳-۴۸.۵٪) در طول قرنطینه نسبی که از اواسط مارس آغاز شد، کاهش یافت (دانتاس و همکاران^۲، ۲۰۲۰). لذا مقادیر گازهای مضر همچون نیتروژن دی اکسید (NO₂) و مونوکسید کربن نسبت به دوره مشابه سال ۲۰۱۹ کمتر شده است که منجر به افزایش غلظت ازن شده است.

ب- کاهش آلودگی هوا

فضایی با محتوای آلاینده گی زیاد هوا، به همراه شرایط آب و هوایی خاص، می‌تواند ماندگاری ذرات ویروسی موجود در هوا را افزایش داده و باعث گسترش طولانی‌تر آن شود. بنابراین آلودگی هوا، علاوه بر انتقال مستقیم ویروس به بدن انسان، به انتشار غیرمستقیم SARS-CoV-2 نیز کمک می‌کند (فروتترا و همکاران^۳، ۲۰۲۱). آلودگی هوا باعث افزایش اثرات سوء عفونت‌های ویروسی تنفسی می‌شود و پیش‌بینی می‌شود که غلظت آلودگی هوا در فضای باز تأثیر منفی بر عفونت‌های کووید-۱۹ داشته باشد (هان و همکاران^۴، ۲۰۲۰).

به دنبال محدودیتهای تردد در اروپا، سرویس پایش آلودگی هوا در اتحادیه اروپا تولید ذرات معلق ۲۰ تا ۳۰ درصد و کاهش گازهای دی اکسید گوگرد و دی اکسید نیتروژن را گزارش کرده است (گامز^۵، ۲۰۲۰).

پ- کاهش مرگ و میر ناشی از آلودگی هوا

پیامد مثبت دیگر شیوع ویروس کووید-۱۹، کاهش آلودگی هوا به خاطر تعطیلی‌ها، کم شدن تردد‌ها و اعمال قرنطینه و در نتیجه کاهش مرگ ناشی از این امر است؛ به نحویکه در گزارشی که مرکز مطالعات انرژی و هوای پاک کشور فنلاند منتشر کرده است: «در پی قرنطینه شدن صدها میلیون نفر در اروپا، از بروز یازده هزار و سیصد مورد مرگ زودرس ناشی از اثرات مخرب آلودگی هوا بر سلامت شهروندان اروپایی جلوگیری به عمل آمده است». بعلاوه لازم به ذکر است، علاوه بر کاهش تعداد مرگ و میر ناشی از آلودگی هوا، کاهش آلودگی هوا خود می‌تواند مزایای مثبتی در کاهش بیماری‌های غیرواگیر قابل پیشگیری داشته باشد (داتیل و همکاران، ۲۰۲۰).

ت- پاکیزگی سواحل دریا

دوسوم از سطح کره زمین با آب پوشیده شده که زیستگاه بسیاری از موجودات زنده و محلی برای آرامش و تفریح برای انسان است. گردشگری دریایی/ ساحلی یکی از انواع گردشگری است که فعالیت‌های مربوط به آن در دو محیط ساحل و محیط آبی صورت می‌گیرد. توسعه صنعت گردشگری در چند دهه اخیر باعث شده بود که با حضور انبوه گردشگران، این مناطق آسیب دیده و تخریب شوند (بول^۶، ۲۰۱۹).

با گسترش کرونا فعالیت‌های گردشگری دچار رکود شدیدی گردیده و صنعت گردشگری به شدت متضرر گردید، اما توقف فعالیت‌های ساحلی و دریایی تأثیر زیادی بر زیبایی ظاهری و تمیزی سواحل در مناطق مختلف جهان داشته است. بطریقه‌های پلاستیکی و انواع پسماندها، زیبایی این محیط‌ها را از بین میبرد و خطرات زیادی برای اکو سیستم دریایی و جانورانی که در دریا زندگی میکنند، دارد (چشم انداز جهانی محیط زیست^۷، ۲۰۱۹). سالانه هشت میلیون تن زباله پلاستیکی وارد اقیانوس می‌شود که با کاهش چشمگیر فعالیت‌های توریستی و مسافرتی، از حجم عظیم این آلودگی‌ها کاسته شده است.

1 Dutheil et al., 2020
2 Dantas et al., 2020
3 Frontera et al., 2020
4 Han et al., 2020
5 CAMS., 2020
6 Bull., 2019
7 UNDP., 2019

ث- کاهش آلودگی صوتی

سروصدای ناشی از ترافیک وسایل نقلیه موتوری و صنایع و رفت و آمد خودروها از عوامل آزاردهنده در شهرها محسوب میشود که باعث ایجاد تنشهای روحی، مشکلات رفتاری و بیماریها میشود (زامبرانو، روآنو، ۲۰۱۹). الزام به ماندن در خانه که بسیاری از دولتها در سراسر جهان اعمال کردند، باعث شد که در خانه بمانند و از منابع تولید سروصدا به طرز چشمگیری کاسته شود در آلودگی هوای ناشی از ترافیک (ترافیک راه آهن، زمینی و هوایی)، تفاوت هایی بسیار فاحشی در آلودگی صوتی نیز دیده شود. به عنوان مثال، ترافیک جاده ای در انگلستان در ماه مارس بیش از ۷۰ درصد کاهش یافته و سطح سر و صدای مرتبط نیز کاهش یابد. در بقیه کشورهای جهان نیز استفاده از وسایل نقلیه خصوصی و عمومی به میزان قابل توجهی کاهش یافت. علاوه بر این، فعالیت های تجاری در برخی مناطق تقریباً به طور کامل متوقف گردید. همه این تغییرات منجر به کاهش قابل توجه سطح سر و صدا در بسیاری از شهرهای جهان شد (زامبرانو و همکاران، ۲۰۲۰).

ج- کاهش آلودگی دیداری و تصویری

با کاهش و محدودیت فعالیت های انسانی در طول همه گیری کرونا، اخباری از بسیاری از کشورهای مختلف جهان می رسد مبنی بر اینکه منابع آبی مانند رودخانه ها، دریاچه ها و دریاها ظاهر درخشان و شفاف دارند که تا قبل از همه گیری دیده نشده بود (پاتل و همکاران، ۲۰۲۰). به عنوان مثال، آب ها در کانال ونیز در ایتالیا شروع به پاک شدن نمود و ظهور دوباره گونه های مختلف جانوری مانند ماهی، اردک و قو در کانال ها باعث شگفتی ساکنان گردید. پارامترهای کیفی آب رودخانه ها و دریاچه ها که در هند به شدت آلوده بودند، بسیار بهبود یافته و کدورت آنها بصورت جدی کاهش یافت. تصاویری از زباله های پراکنده و پرتاب شده در آب ها، سواحل، دریاها، حتی بوته ها و مخلوط شده بین شاخه ها را می توان از جمله مهمترین شواهد آلودگی بصری دانست که در طی دوران گسترش کرونا به شدت کاهش یافته که با کاهش آلودگی هوا نیز باعث شد آن تصاویر کثیف ناپدید و مناظر طبیعت تمیزتر به نظر برسند (ماندل، پال، ۲۰۲۰).

پیامدهای منفی شیوع کووید ۱۹

الف- آلودگی منابع آب، فاضلاب و تالاب ها

با شیوع ویروس کووید ۱۹ و افزایش حساسیت ها در شست و شوی دستها و لباسها، مصرف آب به شکل قابل ملاحظه ای در سراسر جهان افزایش یافت. با افزایش مصرف آب، افزایش مصرف شوینده ها و مواد ضدعفونی کننده نیز مشاهده گردید که یکی از آثار منفی بحران کرونا بر محیط زیست است (نبی و همکاران، ۲۰۲۰). همه گیری بیماری کرونا، افزایش تقاضای جهانی برای مواد ضدعفونی کننده، شوینده و سایر اقلام بهداشتی را نیز به دنبال داشته است. به عنوان مثال، خرید مواد ضدعفونی کننده، شوینده و سایر محصولات بهداشتی در ایالات متحده آمریکا افزایش قابل توجهی داشته است (کان وی، ۲۰۲۰). افزایش این مواد شوینده و ضدعفونی کننده، آلودگی آنها و تالابها را افزایش داده و اثرات منفی نامطلوبی بر موجودات زنده داشته است (سارکودی، ائوسو، ۲۰۲۱).

ب- افزایش زباله و آلودگی محیط زیست

تولید پسماند های آلی و غیر آلی به طور غیرمستقیم - با طیف گسترده ای از مسائل و مشکلات زیست محیطی مانند فرسایش خاک، جنگل زدایی، آلودگی هوا و آب همراه است. سیاست های قرنطینه ای که در بیشتر کشورها وضع گردید، باعث شده مصرف کنندگان تقاضای خود برای خرید آنلاین و تحویل در خانه را افزایش دهند. در نتیجه، زباله های آلی تولید شده توسط خانوارها افزایش یافته است (شهیدی نژاد، ۱۳۹۹). در کنار افزایش زباله های خانگی، زباله های بیمارستانی نیز افزایش چشمگیری داشته است و با توجه به آلوده بودن زباله هایی چون ماسک، دستکش، گان، کفشپوش و ... به ویروس، امحای این زباله ها در

شرایط بی خطر و ویروس زدایی آنها از اهمیت زیادی برخوردار است (سارکودی، ائوسو، ۲۰۲۱). افزایش ناگهانی تولید زباله که بیشتر هم زباله های بیمارستانی اند علاوه بر نگرانی درباره بیماری زا بودن زباله ها، چالشی اساسی برای محیط زیست از بابت دفن تمامی زباله ها ایجاد نموده و فاجعه بزرگ به بار خواهد آورد زیرا علاوه بر هدر رفتن سرمایه های برگشت پذیر، خاک و آب را آلوده می کنند و وسعت زیادی از زمین صرف دفن زباله میشود (زامبرانو و همکاران، ۲۰۲۰).

افزایش مصرف پلاستیک و مواد پلاستیکی

یکی دیگر از مشکلات جدید و پیامدهای بحران کرونا که نیازمند مدیریت است، استفاده مردم از دستکش یک بار مصرف، ماسک و رهاسازی آنها در محیط زیست و معابر عمومی است. پلاستیک و مواد یک بار مصرف در محیط زیست تجزیه نمی شوند و پیامدهای درازمدتی بر محیط زیست خواهد داشت. به دلیل شرایط کرونایی، تقاضا برای بطری آب، کیسه های پلاستیکی و بسته بندی پلاستیکی افزایش یافته است (زامبرانو و همکاران، ۲۰۲۰).

لذا با توجه به ماندگاری بیشتر ویروس کرونا بر روی اجسام پلاستیکی (وان دورمالن و همکاران، ۲۰۲۰)، استفاده از این وسایل در کنار دیگر ابزارهای پزشکی پلاستیکی و رها کردن آنها در محیط زیست موجب ورود این مواد به آبها و همچنین بسته شدن مسیر آبراهه ها و آلودگی بیشتر محیط زیست است.

رویکرد حقوقی مبارزه و کنترل کووید-۱۹

الف- حق محیط زیست و تغییر در رفتار حقوقی و اجتماعی

مبارزه جهانی با ویروس SARS-CoV-2 که با اعلام همه گیری سازمان جهانی بهداشت آغاز شده است، ادامه دارد. همه گیری COVID-19 شروع به تغییر زندگی در هر زمینه ای را بروز و ظهور داده است، از آموزش گرفته تا خرید، از ورزش تا سرگرمی، از حمل و نقل تا روابط بین الملل، از تشریفات جمعی تا مسائل روزمره، از تولید تا مصرف و زباله های تولید شده و ... به لطف تعطیلی جزئی و کامل صنایع و کارخانجات، کاهش انتشار آلاینده های هوا در کشورها، کاهش سطح سر و صدای شهرها، بهبود نسبی کیفیت منابع آب و محیط زیست آغاز شده است، از سوی دیگر با توجه به مقادیر زیاد موادی مانند تجهیزات حفاظت فردی (PPE)، مواد ضد عفونی کننده و دارویی که در مبارزه با بیماری همه گیر استفاده می شود، ضایعات این مواد در محیط زیست و آب افزایش یافته است. بنابراین، همه گیری اثرات زیست محیطی بسیار مهمی خواهد داشت، مشابه اثرات موقت و دائمی مورد انتظار در حوزه های اجتماعی، بهداشتی، صنعتی و اقتصادی. اگرچه عموماً تصور می شود که بهبودهای مثبت در اثرات زیست محیطی کووید-۱۹ موقتی بوده و با پایان محدودیت ها متوقف می شود، اما پیش بینی می شود که در صورت عدم رعایت احتیاطها، اثرات منفی و دائمی آن اجتناب ناپذیر خواهد شد. در حالی که ابتدا در مورد اثربخشی ماسک ها در جلوگیری از انتقال ویروس تردید وجود داشت، شواهد نشان می دهد که پوشیدن ماسک با کاهش انتقال قطرات آلوده در محیط آزمایشگاهی و بالینی، سرایت در هر تماس را کاهش می دهد با این حال، نگرانی های عمومی در مورد این ویروس بسیار مسری، استفاده از مواد PPE را در بین مردم در تلاش برای مهار شیوع این بیماری در سطح جهانی افزایش داده است. ضایعات این مواد در محیط زیست و در آب ها دیده می شود، بنابراین بعد از تمام شدن دوره شیوع این ویروس میلیاردها ماسک استفاده شده، بهداشت سلامت محیط زیست را تحت تاثیر قرار خواهد داد (هووارد و همکاران، ۲۰۲۰).

هر چند حق بر محیط زیست عنوانی است که در نسلهای سه گانه حقوق بشری بدان اشارات فراوانی شده است و به صورت خیلی ساده میتوان گفت این حق، حقی است که به موجب آن برخورداری از محیط زیست سالم و شایسته و امن یک حق بشری است. لذا پاکی و دست نخوردگی محیط زیست یکی از ارکان مهم حقوق بشر است هر چند بسیاری از دولتها با تکیه بر یکسری ابزارهای قدرت در داخل مرزهای خود دست به تروریسم زیست محیطی برای رسیدن به آمال اقتصادی و سیاسی خود میزنند. بدون شک ماخذ و منابع محیط زیستی در جهان سرمایه های گران قیمتی هستند که نگهداری از آنها باید در اولویت اصلی تلاشهای حکومتها و جوامع بشری قرار گیرد.

1 Van Doremalen et al., 2020

2 Howard et al., 2020

ب- تکالیف حقوقی دولتها در رساندن اخبار صحیح و پیامدهای آن بعد از بحران کرونا

رویکردهای اجرایی و حقوقی بسیاری برای کاهش یا جلوگیری از انتقال بیماری در کشورها اتخاذ شد، این رویکردها به دلیل ماهیت بحران در بخش بهداشت، بخش خصوصی، دنیای سیاست، بخش عمومی، بخش گردشگری، بخش آموزشی و... اتخاذ شد. در همه گیری کووید ۱۹، رعایت فاصله اجتماعی، شستن دست ها، رعایت بهداشت فردی برای ضد عفونی کردن، استفاده از وسایل حفاظتی مانند پوشیدن ماسک، لباس و محصولات محافظ، پرهیز از اجتماعات، جلسات و رویدادهای بزرگ، تعطیلی مدارس به صورت حضوری و اجتناب از آموزش چهره به چهره و... مورد توجه قرار گرفت و رویکردهای مختلفی برای تصمیم در خصوص چگونگی تعطیلی ها و ادامه زندگی روزمره اتخاذ گردید. این رویکردهای پیشگیرانه برای سلامت عمومی در زمان همه گیری نه جدید هستند و نه قابل انتساب به یک کشور واحد، در واقع موفقیت این رویکردها با وجود حفظ ارتباط مؤثر در طول فرآیند همه گیری برای کشورها ممکن اما بسیار دشوار بود.

خطرات مربوط به همه گیری کووید ۱۹ در کشورها می تواند اثرات اقتصادی کوتاه مدت و بلندمدتی داشته باشد و بر روند بیماری تأثیر بگذارد و حتی پیامدهای کاملاً متفاوتی از نظر میزان مرگ و میر و اعتماد به سیستم سیاسی به همراه داشته باشد؛ زیرا در بسیاری از کشورها بعد از همه گیری، مردم اعتماد خود را به سیستم سیاسی از دست دادند. ارتباط مؤثر در بسیاری از کشورهای در حال توسعه فرآیندی چالش برانگیز در طول فرآیند همه گیری بود. دولتها بایستی در این زمینه آسیب پذیری های اجتماعی-اقتصادی موجود در کشور خودشان را به درستی تحلیل و بررسی نمایند تا نقش مؤثری داشته باشند و اعتماد مردم را حفظ کنند؛ ارتباطات، به ویژه ارتباطات مؤثر در بحران و خطر، ضروری ترین ارتباط در طول همه گیری بود، اهمیت و مزایای این استراتژی ها در کاهش هراس و کاهش تعداد عفونت ها در محیط های بحرانی بزرگ، از جمله شیوع کووید ۱۹ کاملاً آشکار بود (گلیک، ۲۰۰۷).

پ- اقدامات حقوقی - اقتصادی انجام شده در طول فرآیند همه گیری کووید-۱۹

تأثیر منفی روند این همه گیری تقریباً در تمام بخش های کشاورزی، صنعت، خدمات، مالی، آموزش، بهداشت، گردشگری، ورزش و رسانه احساس می شود. همه این اثرات با جمع آوری آنها در سه گروه بهداشتی، اقتصادی و اجتماعی امکان پذیر است. مشکلات در تشخیص، قرنطینه و درمان اثرات بهداشتی، نارسایی در ردیابی و پایش موارد مشکوک یا تأیید شده، همراه با مشکلات موجود در نظام سلامت (ظرفیت تخت، تجهیزات پزشکی، تعداد بیمارستان ها و پزشکان) و تحمل بیش از حد بار همه گیری و متوقف شدن سیستم اقتصادی و اجتماعی و عدم توانایی در مراقبت سایر بیماران، اختلال در زنجیره تامین غذا و دارو و خطر بالای کار کارکنان مراقبت های بهداشتی بدون تجهیزات کافی و... (سازمان بهداشت جهانی، ۲۰۲۰)، در کنار مسائل حوزه اجتماعی و اقتصادی شامل افزایش استرس، افسردگی و انزوا (به دام افتاده در خانه)، تعطیلی هتل ها، رستوران ها، آرایشگاه ها، کافه ها، تئاترها، سینماها، مراکز خرید، سالن های ورزشی، استخرها، بیکاری و مشکلات دسترسی شهروندان به خدمات و... نیز بخشی از بحران بودند؛ از ابتدای ظهور و بروز کرونا این بیماری به طور مستمر در حال تاخت و تاز بود و اختلال در نیازهای افراد نیازمند حفاظت و مراقبت (مانند خدمات مراقبتی، آموزش و بهداشت) و ... را رقم زده بود (هالم و همکاران، ۲۰۲۰).

برای کاهش یا از بین بردن این اثرات منفی، کشورها، اقتصاددانان، مدیران و مسئولان به سرعت از سیاست های محافظتی و پیشگیرانه نظیر (بستن مدارس و محل کار، ممنوعیت رویدادهای عمومی، محدودیت حمل و نقل عمومی، مقررات منع رفت و آمد، مقررات در خانه ماندن، بستن مرزها، محدودیت های داخلی و بین المللی در سفر)، سیاست های تقویت نظام سلامت (اطلاع رسانی به مردم، افزایش و انتشار تعداد آزمایشات، نظارت بر فرزندآوری، سرمایه گذاری فوری در نظام سلامت، مشوق ها برای مطالعات واکسیناسیون) و سیاست های اقتصادی (حمایت از درآمد مستقیم، وام های کم بهره به خانوارها، مالیات ها، مشوق ها و غیره) اقدامات مالی، حمایت مالی بین المللی و غیره) استفاده کردند. اما نباید از یاد ببریم که این مبارزه یک مبارزه سه بعدی و دشوار در جوامع پس از همه گیری بود (اندرسون و همکاران، ۲۰۲۰؛ هالم و همکاران، ۲۰۲۰).

1 Glik, 2007

2 WHO., 2020

3 Haleem et al., 2020

4 Anderson et al., 2020

5 Haleem et al., 2020

در حالی که کشورها مداخله مالی با اولویت‌ها و مبالغ متفاوت در مدیریت اقتصادی کووید-۱۹ را به اجرا گذاشتند، هدف نهایی آنها ارائه مقرراتی برای حمایت از کارگران، اقدامات مالی برای کارفرمایان، مداخلات برای صادرات و انتقال وجه به گروه‌های کم درآمد بود و در اولین پاسخ به نگرانی‌های فزاینده در مورد تأثیر همه‌گیری بر اقتصاد جهانی از سوی وزرای دارایی و بانک‌های مرکزی کشورهای G7، بیانیه‌های مختلفی منتشر شد و اولین مداخله‌ها با بسته‌های حمایتی مالی برای تقویت سیستم‌های بهداشتی در مبارزه با کووید در سال ۲۰۲۰ شروع گردید و اکثر بانک‌های مرکزی کشورهای G7، با کاهش نرخ بهره، ذخایر مورد نیاز خود را کاهش دادند و برای افزایش نقدینگی در سیستم‌های مالی خود از طریق مجموعه‌ای از اقدامات مانند ایجاد فرصت‌های وام دهی موقت برای مشاغل و تسهیل شرایط اعتباری تلاش نمودند تا به تمهیدات مالی کمک کنند هرچند این اقدامات کافی نبود اما لازم بود، در کنار این اقدامات دولتی مالی مختلفی را برای حفظ فعالیت‌های اقتصادی اتخاذ کردند، به طور کلی، این اقدامات شامل پرداخت‌های مستقیم به خانوارها، به تعویق انداختن موقت پرداخت‌های مالیاتی، تمدید بیمه بیکاری و افزایش ضمانت‌ها و وام‌ها به مشاغل بود.

ج- ایفای تعهدات بین‌المللی در زمان همه‌گیری و تأثیر آن بعد از همه‌گیری

از منظر پیش‌نویس طرح مسئولیت بین‌المللی دولتها در سال ۲۰۰۱، دولتها به طور مشخص برای انجام اقدامات متخلفانه و نقض تعهدات خود دارای مسئولیت بین‌المللی مستقل هستند اما در این میان برای اثبات مسئولیت باید دو عنصر قابلیت انتساب و متخلفانه بودن فعل احراز شود ضمن اینکه طبق پیش‌نویس، عنصر احراز، در اصل تقصیر نقشی ندارد هرچند ممکن است در مورد آثار احراز مسئولیت بین‌المللی از جمله مساله جبران خسارت تأثیرگذار باشد با این توضیح میتوان فرض نمود که یک دولت ممکن است نه تنها به دلیل مباشرت بیماری کرونا مسئولیت بین‌المللی داشته باشد بلکه ممکن است به دلیل عدم پیشگیری و اطلاع‌رسانی به موقع و عدم فراهم آوردن زیرساخت‌های لازم برای جلوگیری از شیوع آن مسئول تلقی شود.

با توجه به گسترش گسترده اپیدمی، دامنه مسئولیت قانونی و حقوقی دولتها در زمینه‌های مختلف افزایش یافت و ناکافی بودن سیستم‌های بهداشتی در سطح ملی، آمادگی‌های مقامات ملی قبل و بعد از مدیریت اپیدمی، تصمیمات و اقدامات آنها در چارچوب مسئولیت مقامات ملی مورد بحث قرار گرفت. تفاوت‌های قابل توجه در میزان موارد مرگ، به‌ویژه در میان کشورهای توسعه یافته و نیافته و شرایط کنترل این کشورها در پاندمی از موارد قابل بحث بود (هالم و همکاران؛ ۲۰۲۰). مشکل سلامت از جمله موضوعاتی است که حقوق بین‌الملل برای مدت طولانی به آن پرداخته است؛ اگر از بعد حقوق بین‌الملل به مسئله نگاه کنیم حقوق سلامت در اسناد و موافقت‌نامه‌های بین‌المللی، عناوین همکاری و همبستگی بین‌المللی را در حوزه روابط بین‌الملل و نیز زمینه‌های حقوق مسئولیت و حقوق بشر می‌گشاید. مسئولیت دولت‌ها در رعایت قواعد حقوقی یکی از اساسی‌ترین قواعد حقوق بین‌الملل است و این الزام مبنای مفاد معاهده در ماهیت مسئولیت عمومی در بسیاری از معاهدات اساسی بین‌المللی به ویژه منشور ملل متحد است، در حقوق بین‌الملل، دولت‌ها مسئولیت‌های گسترده‌ای در زمینه بیماری‌های همه‌گیر دارند

ه- کرونا و نظم حقوقی جهانی در اتحادیه اروپا

پاندمی کووید نوزده در مارس ۲۰۲۰ در دستور کار سیاست جهانی قرار گرفت و تقریباً به پذیرش یک واقعیت تلخ از سوی همه جهانیان مبدل شد. اما از منظر حقوقدانان و سیاستمداران در حقوق بین‌الملل دوره‌ای به وجود آمده است که در آن عدم اطمینان، بی‌نظمی و حمله زیادی در روابط بین‌الملل ایجاد شده که آسیب‌های جدی به نظم جهانی وارد می‌سازد. نقض قوانین بین‌المللی اگر چه در گذشته هم صورت گرفته است، اما ادامه تخلفات آشکار و سهل‌انگاران در این خصوص و بلا تکلیفی و بی‌نظمی که پیش از این در عرصه بین‌المللی آغاز شده بود، پس از کووید-۱۹ فراگیرتر شده است (موسی زاده، ۱۳۹۹).

شیوع کووید ۱۹ نه تنها منجر به تغییرات فردی فراوان گردید، بلکه از نظر حاکمیت کشورها و همکاری بین‌المللی، در دوره پس از کووید-۱۹ وجود و عملکرد سازمان‌های بین‌المللی و منطقه‌ای را بیشتر مورد تردید قرار داد و مشخص گردید که ضعفی اساسی در حکمرانی از نظر نهادهای جهانی وجود دارد. این بیماری نشان داد که هیچ کشوری نمی‌تواند به تنهایی بر کووید-۱۹

و بحران‌های مشابه غلبه کند. امروزه مردم از ابعاد فرامرزی موضوع آگاه هستند و راه‌حلهایی که در آن اتحادیه‌های منطقه‌ای و سازمان‌های بین‌المللی غایب یا ضعیف باشند را واقع بینانه نمی‌انگارند.

در دوران پاندمی مشاهده گردید که کشورهای عضو اتحادیه اروپا مطابق با مدل "همبستگی اروپایی" در بین خود همبستگی لازم را ندارند مخصوصاً اینکه با همه‌گیری، عدم همبستگی به طور کامل بخصوص در بین کشورهای ایتالیا، اسپانیا، انگلستان کاملاً مشهود گردید، هر چند اتحادیه اروپا مقررات و استانداردهای بالایی را به صورت مکتوب برای مقابله با این پاندمی ارائه نمود، اما عملاً در تامین تجهیزات اولیه پزشکی و بهداشتی با مشکلات جدی مواجه شدو به همین دلیل، در روزهایی که اپیدمی در اروپا شدید بود، بسیاری از تحلیلگران سیاسی و حقوقی نظریات و سناریوهای منفی بسیاری را در مورد فروپاشی چشم انداز و آرمانهای اتحادیه اروپا ارائه نمودند. اتحادیه اروپا در مقابل پاندمی کووید نوزده بر اساس آمارها، داده‌ها و میزان مرگ و میر ناشی از کووید -۱۹ داده دفاعی ندارد و ظاهراً قادر به مدیریت بحران مورد بحث نبوده، مقامات اتحادیه اروپا قبلاً در پلتفرم‌های مختلف بر نارسایی‌های خود در این زمینه تأکید کرده‌اند (کارپنشیف، ۲۰۲۰).

در مجموع میتوان گفت اختلال در سیاست بین‌المللی و ایجاد تنشهای جدید بین دشمنان و متحدان در اتحادیه تشدید شد و رهبران سیاسی اتحادیه اروپا به جای همکاری، اولویت را منافع کشور خود قرار دادند و برخی از کشورها از فروش ماسک به دیگر کشورها خودداری کردند و یک نوع ملی‌گرایی تجهیزات شکل گرفت و مشخص شد که قابلیت‌های اتحادیه در حوزه سیاست‌های بهداشت عمومی محدود است و در مواقع حساس کشورها یکدیگر را متهم به ضعف حاکمیتی میکنند و همگرایی منطقه‌ای در این موارد تضعیف می‌شود (صادقی و همکاران، ۱۴۰۱).

ی- تغییر در نظام حقوق سلامت در زمان همه‌گیری کرونا

حق بر سلامت و بهداشت فردی هر چند مفهومی ذهنی و مبهم است اما عاملی مهم در رفاه و کرامت انسانی است. در این خصوص دولتها مسئولیت خطیری دارند مخصوصاً در اوج بیماری‌های همه‌گیر که شاید رعایت بهداشت و احقاق حق بر سلامت افراد جامعه تحت تاثیر شرایط، فراز و فرودهای سیاسی و حقوقی فراوانی قرار بگیرد. اما نهادهایی هستند که نقش مهمی در تأمین شرایط اساسی برای سلامت افراد در جامعه دارند؛ تلاش‌های جامعه بین‌المللی در زمینه تامین سلامت در کشورها موجب تحقق اساسی شاخصهای حقوق بشر در نظام حقوق بین‌الملل می‌شود و بدین ترتیب از میان حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی حق برخورداری از سلامتی یا حق بر سلامت یکی از حق‌های بنیادین بشری شناخته شده در نظام بین‌المللی حقوق بشر است.

اولین و کلی‌ترین تجلی حق بر سلامت در اسناد بین‌المللی، منشور ملل متحد است. با آنکه منشور صراحتاً سخنی از حق بر سلامت به میان نیاورده است، اما (بند الف) ماده ۵۵ منشور، آن سازمان را ملزم به ارتقای استانداردهای بالاتر زندگی و یافتن راه حل‌های مسائل بین‌المللی مربوط به سلامتی می‌نماید. دومین انعکاس حق بر سلامت در اسناد بین‌المللی، اساسنامه سازمان بهداشت جهانی در سال ۱۹۴۶ است. در سال ۱۹۴۶ برای نخستین بار حق بر سلامت در اساسنامه مورد شناسایی قرار گرفت. همچنین در مقدمه (WHO) اساسنامه سازمان جهانی بهداشت آمده است که بهره‌مندی از بالاترین استاندارد قابل حصول سلامتی، یکی از حق‌های بنیادی هر انسانی است و سلامتی ملتها برای دستیابی به صلح و امنیت جنبه بنیادی دارد؛ به دنبال اساسنامه‌ی سازمان جهانی بهداشت، اعلامیه جهانی حقوق بشر (مصوب ۱۹۴۸) در بند ۱ ماده ۲۵ سلامتی را در زمره‌ی حق بهره‌مندی از استانداردهای مناسب زندگی قرار داد.

با در نظر داشتن کلیه این تفاسیر بایستی این موضوع را بررسی نمود که آیا واقعا حقوق بشر در زمینه سلامت در زمان همه‌گیری کرونا رعایت شده است یا خیر؟ لذا بایستی بیان نمود که عدم درک صحیح از ویروس و تأخیر در انجام اقدامات مربوط به کنترل کرونا، سیستم و نظام سلامت را تحت فشار قرار داد و اپیدمی به دلیل تعویق در بسیاری از کشورهای کمتر توسعه یافته به سرعت افزایش یافت، اقدامات پزشکی، ناکافی و در بسیاری از موارد امکان‌ناپذیر شد. بر اساس یک مطالعه جهانی از هر ۱۰ مورد مراجعه به بیمارستان در موارد خطرآفرین، یک مورد منجر به فوت بر اثر خطای پزشکی است. لذا باید دید بر اثر بیماری کرونا و مشکلات نظام سلامت در کشورهای در حال توسعه این آمار چقدر بوده است. بزرگترین بحران اقتصادی-بهداشتی

سالهای اخیر و مشکل دسترسی به داروها و تجهیزات پزشکی در جریان روند کووید-۱۹ تجربه‌ای است که بیشتر کشورهای در حال تحریم و مخصوصاً ایران با آن مواجه بوده است.

نتیجه‌گیری

ویروس کرونا با توجه به زاویه دید انسانها، ضمن داشتن تهدیدات سلامتی و جانی، میتواند فرصت و یا فقط تهدیدی برای محیط زیست باشد. کاهش موقت مصرف سوخته‌های فسیلی که به کاهش آلودگی هوا و گازهای گلخانه‌ای منجر شد و با اعمال قرنطینه و کاهش تردها، ضمن کاهش آلودگی صوتی و آلودگی هوا، آلودگی دیداری و تصویری نیز کاهش یافت و همین امر باعث شادی بسیاری از دوستداران محیط زیست گردید. با تمیزتر شدن، طبیعت و سواحل از زباله‌ها، سبب شد که برخی به ویروس کرونا به عنوان ناجی طبیعت بنگرند.

لذا به نظر میرسد که اثرات مثبت ویروس کرونا بر محیط زیست مثل داروی مسکن موقتی بود که تا مدت کوتاهی توانست که بخش کوچکی از معضلات محیط زیستی انسانها را کاهش دهد. اما بایستی بیان نمود که اولاً این چنین شرایطی بر اساس آگاهی و انتخاب انسان نبوده و ثانیاً اثرات منفی هم وجود دارد که تأثیر نکات مثبت برشمرده را تا حدود زیادی تعدیل می‌نماید. افزایش زباله‌های خانگی و بیمارستانی، آلودگی هر چه بیشتر منابع آب، فاضلاب، تالاب‌ها، افزایش مصرف مواد پلاستیکی و... نیز وجود دارد که بر خلاف نکات مثبت پاندمی کرونا، اثرات زیانبار بلندمدت تری بر محیط زیست دارد. البته هنوز امکان ارزیابی دقیق پیامدهای بعدی کرونا بر محیط زیست وجود ندارد و گذشت زمان است که می‌تواند بسیاری از مسائل را روشن نماید. اگر فراگیری و ماندگاری این ویروس طولانی‌تر شود، به قطع اثرات عمیق تری بر زندگی انسان و خصوصاً محیط زیست خواهد گذاشت و لذا نمیتوانیم به این ویروس به عنوان ناجی طبیعت نگاه نمائیم.

از اینرو لازم است تا با شناخت کامل از فرصتها و تهدیدهای این گونه از بیماریهای همه گیر، رفتارهای محیط زیستی آگاهانه‌ای را از طریق تدوین و اجرای قوانین اجتماعی و حقوقی به مردم کشورها آموزش و یا به اجرا گذاشته شود. مطالعه اقدامات انجام یافته در حوزه نظام حقوقی نشان می‌دهد که تأثیرگذاری این ویروس بسیار چشمگیر بوده است. همه‌گیری کرونا ویروس ضمن اینکه نشان داد بنیادهای حقوقی جامعه بین الملل تا چه حد شکننده هستند روشن نمود که عینیتها و ضروریات اجتماعی تا چه اندازه میتوانند نظم حقوقی را متاثر نمایند و از اینرو لازم است که با اصلاح نظم حقوقی موجود، روند مبارزه با اینگونه بیماریهای همه گیر که سلامت انسانی و محیط زیست در کل جهان را تهدید می‌نماید را بهبود و کارتر نماید.

اگر کووید ۱۹ در کوتاه مدت توانست تأثیرات مثبتی از لحاظ زیست محیطی بگذارد اما تأثیرات حقوقی، انسانی، اجتماعی، سیاسی، آموزشی و زیست محیطی بلندمدت آن به مراتب شدیدتر از آن است که بتوان آن را به دقت بررسی نمود. در برخی موارد گسترش این بیماری بسیاری از جنبه‌های حقوق بین‌الملل را عملاً از کار انداخت تا جاییکه یافتن پاسخ حقوقی و سیاسی در بسیاری از مواقع به اثرات کرونا ویروس سخت و غیر ممکن است.

لذا در فرآیند آیدمی، به دلیل شکست همکاری جهانی می‌توان تصور کرد که اعتقاد به سیاست‌های نئولیبرالی ضعیف شده و گرایش به ایدئولوژی‌های ناسیونالیستی افزایش خواهد یافت، همکاری و همبستگی بین کشورها به جای روابط جهانی یا روابط اتحادیه‌ها پس از پاندمی کووید-۱۹ اهمیت پیدا خواهد نمود و هر کشوری سعی خواهد کرد تا گفتمان سیاسی ملی خود را پیاده نماید. لذا اولویت اصلی دولتها از این پس، ملاحظات سیاسی و نظم حقوقی شان خواهد بود. بنابراین اصلاح کارکرد نهادهای بین المللی و پیش بینی ضمانت اجرای موثر برای آنها، تغییر اساسی در ساختار و سیاستهای جهانی، حرکت به سمت جهانی تک قطبی و توجه بیشتر به آینده حقوق بشر، تدوین و اصلاح هرچه سریعتر نظم حقوقی، اجتماعی، اقتصادی موجود جهت مقابله با بیماریهایی از این دست در وضعیت پسا کرونا و دنیای آینده ضروری به نظر می‌رسد.

منابع

۱. رضانی قوام آبادی، محمدحسین(۱۴۰۱)، بیماری همه‌گیر کرونا و صلح و امنیت بین المللی. *فصلنامه تحقیقات حقوقی* - ویژه نامه حقوق و کرونا.
۲. شهیدی نژاد، فرید(۱۳۹۹). کرونا؛ ناجی یا فانی محیط زیست؟! مجله تاغ، دوره ۱، شماره ۱. صص ۲۷-۲۱.
۳. صادقی، محمد؛ ربیسی، لیلیا؛ راعی، مسعود. (۱۴۰۱). اتحادیه اروپا و بحران کرونا ویروس: پیامدها و واکنش ها، فصلنامه آمایش سیاسی فضا، دوره چهارم، شماره ۲(ب) بهار.
۴. موسی زاده، رضا، (۱۳۹۹) *بایسته‌های حقوق بین‌الملل*، چاپ بیست و نهم انتشارات میزان.
5. Anderson, R, Heesterbeek, H, Klinkenberg, D, & Hollingsworth,. (2020). "How will Country-Based Mitigation Measures Influence the Course of the COVID-19 Epidemic? *The Lancet*, 395(10228), 931-934.
6. Brooks, T., Mittermeier, R., da Fonseca, A., Gerlach, J., Hoffmann, M., Lamoreux, J. (2006). Global biodiversity conservation priorities. *Science*; 313 (5783): 58-61. DOI: 10.1126/science.1127609.
7. Bull, A. (2019). *Coastal and Marine Tourism*: Routledge Pub. UK;.
8. CAMS. (2020). Amid Coronavirus outbreak: Copernicus monitors reduction of particulate matter (PM2.5) over China, <https://atmosphere.copernicus.eu/amid-coronavirus-outbreak-copernicusmonitors>, Accessed: 5 June .
9. Conway J. (2020). Sales growth of cleaning products due to coronavirus (COVID-19) in the United States as of March 2020. available at: [www.statista.com/statistics/1104333/cleaning-product-sales-growth.cromcorona-virus-us/](http://www.statista.com/statistics/1104333/cleaning-product-sales-growth-cromcorona-virus-us/). assessed 23 November 2020.
10. Dantas, G., Siciliano, B., França, B. B., da Silva, C. M., Arbilla, G. (2020) The impact of COVID-19 partial lockdown on the air quality of the city of Rio de Janeiro, Brazil. *Sci. Total Env.*, 729, 139085.
11. Demir, Y. (2021). The Effects of the New Type of Coronavirus (Covid-19) Outbreak on the World Food System. *Aydın Gastronomy*, 5 (2), 131-141.
12. doi: 10.1007/s10668-020-00956-y. Epub 2020 Aug 26.
13. Duteil, F., Baker, J. S., Navel, V. (2020) COVID-19 as a factor influencing air pollution?. *Environmental Pollution (Barking, Essex: 1987)*, 263, 114466.
14. Effects of COVID-19 on the environment. *Sci. Total Env.*, 138813.
15. Frontera, A., Martin, C., Vlachos, K., Sgubin, G. (2020) Regional air pollution persistence links to covid19 infection zoning. *The Journal of Infection*.
16. Glik, D.C. (2007). Risk communication for public health emergencies. *Annu Rev Public Health*. DOI: 10.1146/annurev.publhealth.28.021406.144123.
17. Hakovirta, M. Denuwara, N. (2020). "How COVID-19 Redefines the Concept of Sustainability", *Sustainability*, VOL 12.
18. Haleem, A., Javaid, M., & Vaishya, R. V. (2020). "Effects of COVID 19 Pandemic in Daily Life", *Current Medicine Research and Practice*
19. Han, Y., Lam, J. C., Li, V. O., Guo, P., Zhang, Q., Wang, A., Downey, J. (2020) The Effects of Outdoor Air Pollution Concentrations and Lockdowns on COVID-19 Infections in Wuhan and Other Provincial Capitals in China.
20. Howard, J., Huang, A., Li, Z., Tufekci, Z., Zdimal, V., van der Westhuizen, H. M., Tang, V. (2020) Face masks against COVID-19: an evidence review. doi: 10.20944/preprints202004.0203.v1.
21. Karpenschif, M. (2020). Les conséquences de la crise du Covid-19 sur le droit européen des aides d'État. *Recueil Dalloz*, 2083.
22. Mandal, I., Pal, S. (2020) COVID-19 pandemic persuaded lockdown effects on environment over stone quarrying and crushing areas. *Sci. Total Env.*, 139281.
23. Nabi, G., Wang, Y., Hao, Y., Khan, S., Wu, Y., Li, D. (2020). Massive use of disinfectants against COVID-19 poses potential risks to urban wildlife. *Environmental research*. 188:109916-109916.

24. Patel, P. P., Mondal, S., Ghosh, K. G. (2020) Some respite for India's dirtiest river? Examining the Yamuna's water quality at Delhi during the COVID-19 lockdown period. *Sci. Total Env.*, 140851.
25. Sarkodie, S.A., Owusu, P.A. (2021). Impact of COVID-19 pandemic on waste management. *Environ Dev Sustain.* ;23(5):7951-7960.
26. Şenses, M. (2021). Science, Technology, Medicine, Epidemics and Covid-19: Historical-Philosophical-Sociological Analysis. *Eurasian Journal of Social and Economic Studies (ASEAD)*, Vol: 8, Issue: 2, 350- 71. ESCARU, 2020: 11
27. Sertkaya, B., Baş, S. (2021). The Effects of the Covid-19 Outbreak on the Turkish Economy: Risks and Possible Scenarios. Volume 11, Issue 21, 147 - 167, Dicle University Journal of Economics and Administrative Sciences.
28. Tiftik, C. (2021). The Effects of Working from Home on the Future Strategies of Businesses in the Process of Epidemics, Especially COVID-19. *Journal of Economics, Business and Management*, Vol: 5, Issue: 1, 26-48.
29. Tiwari, R., Dhama, K., Khan, S., Yattoo, D., Malik, Y., Rajendra, S. (2020). COVID-19: animals, veterinary and zoonotic links. *The Veterinary quarterly*. 40(1): 169-182.
30. UNDP. (2109). *Global Environment Outlook, GEO 6*: Cambridge, UK;.
31. Van Doremalen, N., Bushmaker, T., Morris, D., Holbrook, M., Gamble, A., Williamson, B. (2020). Aerosol and surface stability of SARS-CoV-2 as compared with SARS-CoV-1. *New England Journal of Medicine*; 382(16): 1564-1567.
32. WHO. World Health Assembly authorized in May (2020). See World Health Assembly, *covid-19 Response*, wha73.1, 19 May, 7.
33. Zambrano-Monserrate, M. A., Ruano, M. A., Sanchez-Alcalde, L. (2020) Indirect